

Piotr Małczyński, Tadeusz Mincer

W stronę polskiej teorii rasy (Towards Polish Race Theory)

Tematy z Szewskiej nr 3(13), 6-8

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŁOŻA DLA PROWADZĄCEGO TEMAT

W STRONĘ POLSKIEJ TEORII RASY (TOWARDS POLISH RACE THEORY)

Piotr Małczyński, Tadeusz Mincer | Wrocław

Czy warto dzisiaj zajmować się kategorią „rasy”? Dawniej był to jeden z istotniejszych terminów rozważanych przez przedstawicieli nauk o różnorodności gatunku ludzkiego. Obecnie jednak dawne koncepcje rasowe nie cieszą się uznaniem badaczy, a samo słowo „rasa” budzi niemałe kontrowersje. Kojarzy się bowiem z tymi dziejami nauk o człowieku, o których wolałoby się już nie pamiętać. Niektórzy sugerują, że pojęcie to straciło zupełnie na znaczeniu, gdyż obecnie żyjemy w post-rasowym społeczeństwie. Różnice związane z kolorem skóry są rzekomo nieistotne, a sama dyskryminacja rasowa jest prawnie uznana za przestępstwo. Mówienie i pisanie o rasie stało się niezręcznością, działaniem sprzecznym z tzw. polityczną poprawnością. Czy to oznacza, że o „rasie” można jedynie milczeć?

Redakcja „Tematów z Szewskiej” zdecydowała się podjąć temat „rasy” z kilku powodów. „Rasowość”, o czym świadczą chociażby zebrane w bieżącym numerze teksty, jest wciąż obecna w różnych kontekstach społeczno-kulturowych, widoczna jest w dyskursie i praktykach rasistowskich. Bywa wyrażana wprost, lecz częściej jednak jest ukryta, stanowiąc istotny element konstytuujący zbiorowe i indywidualne tożsamości. Ponadto pytanie o „rasę” nie może być postawione tylko i wyłącznie na gruncie biologii. „Rasa” nie stanowi już przyrodniczego określenia populacji, lecz pewną tożsamość społeczną. By w pełni odpowiedzieć na pytanie, czym jest „rasa” dzisiaj, należy sięgnąć do badań i dorobku nauk społecznych i dyscyplin zajmujących się kulturą. Uczciwość nakazuje jednak przyznać, że wśród badaczy nie istnieje

pełen konsensus. Trudno zatem o encyklopedyczną wykładnię na temat tego, czym „rasa” jest, a czym nie jest. Niekiedy pozostaje nam jedynie skatalogowanie istniejących wokół tego zagadnienia kontrowersji. Niniejszy numer „Tematów z Szewskiej” jest zatem eksperymentem w myśleniu multidyscyplinarnym lub transdyscyplinarnym. To próba spojrzenia na zagadnienie „rasy” z wielu różnych perspektyw, a jednocześnie propozycja spojrzenia, które te różnorakie perspektywy próbuje przekroczyć. Stoimy bowiem na stanowisku, że kategorii „rasy” warto przyjrzeć się bliżej i że sama lektura monografii z historii nauk, które podejmują wątek „rasy” nie jest tu wystarczająca.

Prezentowane w niniejszym numerze naszego czasopisma teksty są w dużej mierze pokłosiem konferencji „Rasa – Rasizm – Rasologia” zorganizowanej przez Instytut Kulturoznawstwa, Katedrę Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego, Koło Naukowe Doktorantów przy Studiach Nauk o Kulturze Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Fundację na Rzecz Studiów Europejskich. Konferencja odbyła się 6 grudnia 2013 roku i było to pierwsze tego typu wydarzenie naukowe w Polsce gromadzące badaczy zajmujących się problematyką „rasy”. W konferencji wzięli udział zarówno przedstawiciele nauk społecznych oraz humanistyki, jak i dyscyplin biologicznych.

Niniejsza publikacja została podzielona na dwa odrębne numery. Tom pierwszy poświęcony jest analizie kategorii „rasy” z perspektywy tożsamości indywidualnej i zbiorowej, a także pod kątem dynamiki przemian tych tożsamości. Tom drugi dotyczy sposobów manifestowania się „rasy” w różnych dyskursach: sportowych, prawniczych, politycznych oraz antropologicznych.

Niniejszy tom rozpoczyna tekst Agaty Strządały dotyczący bioetyki afroamerykańskiej. Artykuł ukazuje związki między medycyną, „rasą” a ruchami mniejszościowymi. Autorka omawia koncepcję Jorge’a L.A. Garcii, która stanowić ma zarówno odpowiedź na marginalizujący mniejszości utilitaryzm i pryncypializm dominujących w Stanach Zjednoczonych nurtów bioetycznych, jak i wyraz dbałości o rasową tożsamość Afroamerykanów. Tekst ten znakomicie pokazuje społeczne funkcjonowanie teorii naukowych oraz to, jak rzekomo czyste kategorie badawcze uwikłane są w różnorakie konteksty. Piotr Małczyński w swoim artykule śledzi związki pomiędzy „rasą” a nacjonalizmem. Przyjęcie szerszej, antropologicznej perspektywy, w której nacjonalizm kształtuje się w procesie „urasowienia” narodu, pozwala na uniknięcie wielu nieporozumień towarzyszących popularnym koncepcjom myśli nacjonalistycznej i „rasy”. Z kolei o związkach „rasy” i religii opowiada tekst Moniki Bobako. Autorka, analizując historyczne formy antysemityzmu oraz współczesnej islamofobii, zauważa, że dzisiejsze różnice religijne – szczególnie w odniesieniu do islamu – ulegają „urasowieniu”. Uzupełnieniem tych dwóch tekstów mówiących o dynamice procesów rasowych jest publikacja Joanny Hebdy. Autorka, analizując przykład dwóch filmów, zwraca uwagę na fenomen „uchodzenia za” (ang. *passing*) polegający na odgrywaniu „rasowych” ról, którego celem jest wspięcie się na wyższe szczeble drabiny społecznej.

W tekście Honoraty Jakubowskiej rozpoczynającym drugi tom prześledzimy proces reprodukcji się dyskursu „rasowego” w narracjach sportowych. Autorka, na przykładzie solidnego materiału empirycznego, pokazuje, jak nie mówiąc wprost o „rasie”, można o niej powiedzieć bardzo wiele. Perspektywa

prawnicza została przybliżona w artykule Ewy Michałowskiej, w którym zwrócono uwagę na legalną definicję pojęcia „dyskryminacja rasowa” oraz na to, jak teoria i praktyka prawnicza w Polsce zmienia się pod wpływem międzynarodowych unormowań. Maciej Strutyński zwraca zaś uwagę na zjawisko rasizmu obecnego w ideologii skrajnych środowisk politycznych. Ten bogaty w przykłady tekst analizuje fenomen, który przez swoją wyrazistość i oczywistość często bywa pomijany przez badaczy problemu. Tekst Pauliny Zamęckiej poświęcony jest z kolei opisowi oraz analizie zagadnienia chemicznego wybielania skóry kobiet w państwach tzw. Trzeciego Świata. Zdaniem autorki wspomniane zjawisko pokazuje trwałość kolonialnej ideologii białej supremacji. Publikację kończy esej Andrzeja Tadeusza Staniszewskiego. Autor pokazuje w nim, w jaki sposób kolonialne myślenie skierowane było w stronę mieszkańców „peryferii” Europy. Tekst analizuje mało znany epizod, jakim była podróż francuskiego socjologa Gustave’a Le Bona po Tatrach i Podhalu.

Chcielibyśmy, by prezentowany numer mógł stać się zaczynem „polskiej teorii rasy”. Sama niezręczność tego sformułowania świadczy o tym, że obszar ten wymaga gruntownego przemyślenia oraz reinterpretacji. W polskim piśmiennictwie naukowym niewiele jest bowiem śladów badań dotyczących omawianego tu zagadnienia. Brakuje języka adekwatnego do opisu „problematyki rasowej” wraz z odpowiednią terminologią. Wszystko to powoduje, że o „rasie” trudno jest myśleć i pisać. Mamy nadzieję, że niniejsza publikacja choć w minimalnym stopniu wypełni istniejące obecnie luki, a jednocześnie stanie się inspiracją do kolejnych, pogłębionych studiów nad tą tematyką.

Niniejszy numer chcielibyśmy zadedykować pamięci Przemka Dudzińskiego.